

FM Terhi Nallinmaa-Luoto

Hämeenkyrön ensimmäiset torpat ja torpparit

Torppa-käsitteen merkitys on entisinä aikoina jonkin verran vaihdellut, mutta tavallisimmin torpaksi on sanottu vuokraviljelmää, joka käsittää osan itsestä maatilasta. Viljelmän haltija eli torppari maksoi pöytätilalle vuokraa torpastaan joko rahana, maatalouden tuotteina tai päivätöinä, usein näinä kaikkina.

Nykyisen Hämeenkyrön kunnan alueelle syntyivät ensimmäiset torpat jo 1600-luvulla, kaikki Vesajärven kylään, jossa sekä Osaran ratsutilalla että Laitilan nimismiestalolla oli laajoja takamaita. Osaran omistaja, ratsumies Hannu Laurinpoika perusti sinne jo 1600-luvun alussa Osaran torpan, joka joutui muutaman vuosikymmenen kuluttua pois ratsutilalta ja pantiin verolle itsenäisenä kruunutilana. Laitilaa hallinnut nimismiessuku taas perusti Vesajärvelle 1620-luvulla Saukon ja 1690-luvulla Haapaniemmen torpat. Saukko pantiin verolle itsenäisenä kruunutilana jo 1600-luvun lopulla. Kun Hämeenkyrön vanha nimismiessuku menetti Laitilan kruunulle 1600-luvun lopussa, Haapaniemestä tuli erityistä sopimusveroa maksava kruununtorppa ja 1800-luvun alusta lähtien mantaaliin pantu kruununtila.

Muilla kuin säätyläisillä ei 1600-luvulla ollutkaan mahdollisuutta perustaa torppia. Ei pidetty sopivana, että talonpoika olisi maksanut veroa toiselle talonpojalle, kuten sanonta kuului. Torpan vuokra näet rinnastettiin maasta maksettavaan veroon, jollainen se tietysti olikin. Katsomukset muuttuivat kuitenkin 1700-luvulla, jolloin valtakunnan johtavissa piireissä pidettiin erit-

täin tärkeänä maan harvalukuiseen väestön kasvua ja raivauskel-poisten maiden saamista viljelyyn. Monin paikoin kuului suuri osa raivauskelpoisista metsistä talonpojille, ja v. 1743 annettiin asetus, jonka mukaan he saisivat perustaa mailleen torppia joutumatta maksamaan niistä veroa valtiolle. Seuraavina vuosikymmeninä annettiin muita asetuksia, jotka helpottivat torppien perustamista.

Kyröskoskelle rakennettiin jo 1700-luvun alussa pappilan ensimmäinen torppa, jossa asui pappilan mylläri. Tuokkolan ratsutilan viljelijä perusti Prentin torpan viimeistään 1730-luvulla, ja 1730-luvun lopussa hän perusti lisää torppia viljelläkseen laajoja maitaan torpparien päivätöiden avulla.

Talon oikaistalojen maille syntyivät ensimmäiset torpat 1741-luvun alussa, jotkut niistä jopa ilman maanomistajien lupaa. Talolliset yrittivät aluksi kärejömällä saada omin lupinsa toimineet torpanrakentajat lähtemään tiehensä, ja kun se ei onnistunut, maksamaan heille vuokraa, josta usein päästiinkin sopimukseen. Jotkut ensimmäisistä torppareista olivat hankkineet maaherralta lupakirjan torpan raivaamiseen kruunun maalle - suurin osa Hämeenkyrön taloista oli näet vielä 1700-luvun puolivälissä kruunutiloja - ja olisivat maksaneet torpanvuokrankin mieluummin kruunulle kuin talollisille.

Torpparilaitoksen varsinainen syntyminen Hämeenkyrössä juuri 1740-luvulla on yhteydessä pitäjän silloiseen asutustilanteeseen. Suurina kuolovuosina 1696-97 ja niitä seuranneina suuren Pohjan sodan ja ison vihan aikoina oli kaikkiaan 30 taloa jäänyt autioksi ja vaille asukkaita. Rauhan tultua nämä autiotilat otettiin yksi toisensa jälkeen viljelyyn 1720- ja 1730-luvuilla, lähinnä viimeiset niistä v. 1736 ja viimeinen v. 1746. Sen jälkeen voivat palveluksesta eronneet sotamiehet ja talojen nuoremmat pojat saada oman viljelmän vain rupeamalla torppareiksi, sillä vanhoja kantatiloja jaettiin varsin harvoin. Useimmiten tämä tiesi uudistorpan raivaamista koskemattomaan metsään kylien laajoille takamaille, joissa torppari vuokraehdoista huolimatta saattoi tuntea itsensä pikemminkin uudistilalliseksi kuin vuokraviljelijäksi.

Monilla Hämeenkyrön taloilla oli takametsiä kaukana naapurikylien alueella, ja osa vanhimmista torpista perustettiin siksi, että torppari toimisi eräänlaisena metsänvartijana ja valvoisi, ettei-

vät sivulliset kaskea päätilan metsiä. Moni torppa annettiin perintöosaksi jollekin talon väistyvistä perillisistä edullisin vuokraehdoin. Muutamia torppia annettiin käsityöläisille, joiden tuli vuokran sijasta tehdä päätalon tarvitsemat sepän, räätälin tai suutarin työt. Jotkut torppareista olivat entisiä ruotusotamiehiä, jotka aloittivat torpan raivaamisen jo palveluksessa ollessaan ja tekivät siitä palveluksesta erottuaan tavanomaisen torpparisopimuksen.

Yleinen käsitys on, että torpparilaitos olisi yleistynyt vasta isonjaon jälkeen. Hämeenkyrössä, jossa suuri osa kylien isojakotoimituksista tehtiin 1790-luvulla ja 1800-luvun alussa, oli v. 1790 jo 131 torppaa. Niitä voitiin perustaa jakamattomillekin maille, mikäli kylän isännät pääsivät keskenään sopimukseen asiasta, ja Hämeenkyrössä se yleensä onnistui. Torpasta, joka sijaitsi kylän yhteismaalla, piti tietysti maksaa vuokraa tai tehdä päivätöitä kaikille maanomistajataloille.

Maanomistaja, joka perusti mailleen torpan, teki tulevan torpparinsa kanssa joko suullisen tai kirjallisen torppankontrahdin. Vanhin Hämeenkyröstä säilynyt kirjallinen kontrahti on vuodelta 1753. V. 1775 määrättiin, että kaikki torpparisopimukset tuli tehdä kirjallisina ja kiinnittää käräjillä, joilla ne merkittiin oikeuden pöytäkirjaan. Käytännössä tätä asetusta ei aina noudatettu, Hämeenkyrössä kuitenkin hyvin usein: 1780- ja 1790-luvuilta, jotka olivat vilkasta torppien perustamisen aikaa, on tuomiokirjoissa säilynyt useita kymmeniä torppankontrahteja. FL Veikko Laakso Turun yliopistosta on ystävällisesti kiinnittänyt huomioni niiden olemassaoloon.

Torppien vuokraehdot vaihtelivat melkoisesti samankin talon eri torppien välillä ja myös eri ainoina. Hämeenkyrössä oli 1700-luvun lopulla tapana, että torppariksi pyrkivä maksoi isännälle käsirahan. Uuden torpan raivaaja sai aluksi muutaman vapaavuoden, joiden aikana ei tarvinnut maksaa vuokraa. Vapaa-vuosien mentyä torppari maksoi talolliselle vuotuisen vuokran. Tavallisinta oli, että vuokra maksettiin pelkästään rahana ja että sitä ei ensimmäisen torpparin elinaikana korotettu. Useimmat torppankontrahdit tehtiin torpparin eliniäksi, ja niissä mainittiin, että torpparin kuoltua sovitaan hänen perillistensä kanssa uudesta vuokrasta - torpan ajateltiin siis periytyvän suvussa samoin kuin talojenkin. Melko moniin torppankontrahte-

hin sisältyi rahavuokran lisäksi pieni määrä päivätöitä, esim. "muutamia päivätöitä talon kiireisimpänä aikana", siis lähinnä heinä- ja elonkorjuuaikoina.

Suunnilleen kolmannes Hämeenkyrön vanhoista kantataloista oli v. 1644 läänitetty Turun akatemialle, nykyiselle Helsingin Yliopistolle. Läänitys tarkoitti sitä, että kyseiset talot maksoivat veronsa valtion sijasta suoraan Turun akatemialle, joka oli valtion laitos. Järjestelmä purettiin vasta v. 1827, jolloin yliopisto siirrettiin Turusta Helsinkiin. Veronkannon lisäksi Turun akatemialle kuului melko laaja oikeus valvoa vero-tilojensa hoitoa, ja v. 1794 se pani verolle suuren osan näiden tilojensa torppia, siirsi siis torppien maksamat vuokrat talollisilta itselleen. Tätä toimenpidettä varten akatemian konsistori laaditutti selvitykset torppien koosta, sijainnista, iästä ja myös ensimmäisistä torppareista. Selvitykset ovat Helsingin Yliopiston arkistossa.

Sekä torppaselvityksistä että tuomiokirjojen torppankontrahdeista - jonkin verran muistakin tuomiokirjatiedoista - saamme usein tärkeitä tietoja siitä, keitä Hämeenkyrön ensimmäiset torpparit oikeastaan olivat. Periaatteessahan nämä tiedot pitäisi saada ja usein saadaankin kirkonkirjoista. Hämeenkyrön kirkonkirjoissa on kuitenkin 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa huomattavia puutteita. Rippikirjoista puuttuvat kaikki ehtoollisellakäyntimerkinnot ja melko paljon syntymäaikoja, ja kastettujen, vihitysten ja haudattujen luetteloista puuttuu runsaasti merkintöjä näistä toimituksista. Kun Hämeenkyrön rovasti Mikael Polviander v. 1819 kuoli, havaittiin, ettei hänen virkakaudeltaan löytynyt lainkaan luetteloita kastetuista, vihityistä eikä haudatuista. Luettelot laadittiin jälkeempäin siten, että kappalainen ja pitäjänapulainen antoivat tiedot hoitamistaan toimituksista ja että lautamiehet pantiin kukin kyläkunnassaan tiedustelemaan eri perheissä tapahtuneiden kirkollisten toimitusten päivämääriä. Joiltakin vuosilta saatiinkin kootuiksi melko täydelliset tiedot, toisten kohdalla taas jäi suuria aukkoja.

Tehdessään konsistorin vaatimia selvityksiä akatemian tilojen maille perustetuista torpista akatemian vouti Gustaf Magnus Björkbom - joka itse asui Hämeenkyrön Lehtiniemessä ja tunsii siis paikallisia oloja - kiersi torpasta toiseen haastattele-massa torppareita. Hän kysyi jokaiselta, koska torppa oli

perustettu ja kuka sen oli raivannut, paljonko sen vuotuinen kylvö oli, kuinka suuret heinämaat sillä oli, paljonko torpassa oli hevosia ja lehmiä sekä paljonko siitä tehtiin päivätöitä ja maksettiin rahavuokraa.

Pääosa näistä selvityksistä tehtiin vuosina 1788, 1792, 1794, 1798 ja 1805, ja ne koskivat yhteensä 82:ta torppaa, jotka sijait-sivat Mahnalan, Jumesniemen, Lemmakkalan, Muotialan, Palon, Pyö-räniemen, Järvenkylän, Myllymäen, Tuokkolan, Urjaisten, Untilan, Herttualan, Kalkunmäen, Sirkkalan, Tokosen, Uskelan, Sasin ja Sarkkilan mailla. Vanhimmat näistä torpista oli perustettu 1740-luvun lopulla, suurin osa kuitenkin vasta 1770-luvulla tai sen jälkeen. Useimmissa asui siis vasta ensimmäinen tai toinen suku-polvi, ja asukkaat muistivat vielä hyvin, kuka ja koska oli en-siksi ottanut torpan viljelyyn. Joillakin oli kyllä kiusaus il-moittaa torppansa todellista nuoremmiksi, sillä akatemia pani verolle vain vähintään 10 vuotta vanhoja torppia, mutta nähtä-västi vain yksi torppari "nuorensi" tahallaan torppaansa. Monet esittivät Björkbomille kirjallisen torpparisopimuksen tai kat-selmuskirjan torpanpaikasta, jolloin sekä torpan ikä että sen ensimmäinen viljelyynottaja kävivät selvästi ilmi. Björkbomin omankin käsityksen mukaan peltoalat, heinämaat ja karjat ilmoi-tettiin yleensä jonkin verran todellisia pienemmiksi siinä toi-vossa, että torpan vero määrättäisiin mahdollisimman alhaiseksi. Ensimmäisen viljelyynottajan ilmoittaminen väärin ei kuitenkaan olisi hyödyttänyt ketään, ja sen vuoksi heitä koskevia tietoja voidaan käyttää sukututkimuksen johtolankoina. Sukututkijaa ilah-duuttaa sekin, että jos torpassa oli ehtinyt jo tapahtua sukupol-venvaihdos, ilmoitettiin usein, missä suhteessa silloinen torp-pari oli edelliseen, esimerkiksi: Majanmaan torpan ensimmäinen viljelijä oli entinen sotamies Yrjö Säxman, seuraava hänen vä-vynsä Jaakko Matinpoika.

Kirjallisiin torpparisopimuksiin sisältyy aina enemmän tai vähem-män tarkka maininta siitä, kuka tuleva torppari oli, esimerkiksi: Tättälän talon renki Juho Antinpoika otetaan torppariksi Haukijär-venpään ulkomaalle. Siellä täällä tuomiokirjoissa on muissakin yhteyksissä tietoja torppareista ja heidän syntyperästään: kerro-taan esimerkiksi, että torppari Heikki Heikinpoika Piipari oli talonpoika Kalle Heikinpoika Raipalan veli. Yksittäisiä tietoja torppareista sisältyy jopa maanjako-oikeuksien pöytäkirjoihin,

kun rajariidoissa todistajina esiintyneet vanhat miehet kertoivat, keitä ja mistä he olivat syntyjään. Jumesniemen torppari Antti Yrjönpoika Honkola kertoi maanjako-oikeuden istunnossa v. 1804 olevansa 80-vuotias, syntyneensä Vesilahdella ja muutta-neensa v. 1754 Jumesniemeen.

Keitä ensimmäiset torpanraivaajat sitten olivat? Turun akatemian torppaselvityksissä on seuraavat maininnat niistä miehistä, jotka vuosina 1748-1805 ottivat viljelyyn torppia nykyisessä Hämeen-kyrössä olevien akatemiatiilojen mailla:

talollisten poikia	12
entisiä sotamiehiä	8
torppareita	5
entisiä talollisia	4
käsityöläisiä	4
renkejä	3
talollisen veljiä	3
torpparien poikia	2
entisiä lampuoteja	1
rumpaleita	1
siltavouteja	1
talollisten lankoja	1
torppareiden veljiä	1
itsellisiä	1
nimi ja kotikylä main.	1
vain nimi mainittu	33
Yhteensä	81

Tuomiokirjoista olen vuosien 1753-1810 väliltä poiminut 30 sel-laista torpparisopimusta ja torpanpaikan katselmusta, jotka on tehty torpan ensimmäisen viljelijän kanssa ja joissa ensimmäi-sestä torpparista mainitaan muutakin kuin pelkkä nimi. Paria poikkeusta lukuunottamatta ne koskevat eri torppia kuin ne, jot-ka mainitaan akatemian torppaselvityksissä. Nämä torpat sijait-sivat Mahnalassa, Vesajärvellä, Ilottulassa, Vanajassa, Tuokko-lassa, Kalkunmäessä, Herttualassa, Muotialassa, Heinijärvellä, Tokosessa, Urjaisissa, Turkkilassa, Lemmakkalassa, Muotilassa, Untilassa ja Sasissa. Näissä tuomiokirjojen torpankontrahdeissa on ensimmäisistä torppareista seuraavat tiedot:

talollisten poikia	13
renkejä	5
ent.sotamiehiä	4
käsityöläisiä	3
torppareita	2
talollisen lankoja	1
ent. lampuoteja	1
vain kotipaikka main.	1
Yhteensä	30

Kaikkia tuomiokirjoja ei ole käyty läpi, joten tarkempi tutkimus voisi tuoda esiin jonkin verran lisää torpparisopimuksia. Sitä paitsi tuomiokirjoihin sisältyy jonkin verran uusittuja sopimuksia, jotka tehtiin ensimmäisen torpparin perillisten tai muun seuraajan kanssa. Nekin sisältävät sukututkijoille tärkeitä tietoja.

Kun sukututkija ryhtyy käyttämään hyväkseen akatemian torppaselvityksistä tai tuomiokirjoista löytämiään tietoja torppareista, hän yrittää tietysti ensiksi löytää heidät rippikirjoista oman torppansa ja entisen kotitalonsa kohdalta. Palveluksesta eronneita sotamiehiä voi etsiä myös armeijan rullista, mikäli niitä on säilynyt kyseisen sotamiehen palvelusajalta. Koska sotilasnimet periytyivät ruodussa palvelleelta sotamieheltä hänen seuraajalleen sukulaisuudesta riippumatta, rullasta pitäisi ainakin löytyä tieto siitä, minkä kylän ruodussa Säkman-nimiset sotamiehet palvelivat. Etsittyä Säkmania voi sitten hakea rippikirjasta asianomaisen kylän kohdalta. Hyvällä onnella torppari löytyykin rippikirjasta lähtöpaikastaan, ehkä jopa kotitalostaan, jolloin samalla löytyvät hänen vanhempansa.

Käytännössä ei aina käy näin hyvin. Vaikeuksia voi tuottaa jo etsityn torppariperheen tunnistaminen rippikirjoista, sillä ainaakaan Hämeenkyrössä ei 1700-luvulla läheskään aina merkitty rippikirjoihin torppien nimiä. Sivun yläreunaan on ehkä kirjoitettu vain "torpare och inhysingar" ja sen alle merkitty 2-3 perhettä - tai sivulle, jossa on ylimmäisenä jonkin talon väki ja sen jälkeen 1-2 muuta perhettä, on jonkin perheen kohdalle lisätty sivun reunaan sana "torpare". Ja jos torpan nimi on merkitty näkyviin, se ei välttämättä ole sama kuin torpparisopimuksessa mainittu, vaikka kyseessä selvästi oli sama torppa. Torppien nimet eivät olleet millään tavoin virallisia, joten samasta torpasta voitiin arkipuheessa käyttää kahta tai joskus kolmeakin eri nimitystä. Kirkonkirjoihin samoin kuin henkikirjoihinkin - joista on koottu sukututkijoiden käyttämä Suomen Asutuksen Yleisluettelo - kirjattiin se torpan nimi, jota papin tai henkikirjoittajan kanssa asioinut torppari sattui sillä kertaa käyttämään. Torppankontrahdissa taas sanotaan ehkä vain, että torppa perustetaan Kintukseen, Kyröjoenmaalle tai Hummerkoskenpäällystään. Kun näille maille perustettiin useita torppia, jotka kulivat kirkonkirjoissa aluksi ilman nimeä ja sitten eri nimillä, sukututkijan on harrastettava tavallista enemmän aivovoimistelua yhdistääkseen oikeat henkilöt oikeisiin paikkoihin.